

ЧЕРЕЗОВА Ірина,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології
Бердянського державного
педагогічного університету

ЖИТТЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Поняття життєвої компетентності є одним із фундаментальних понять сучасної науки, що засвідчує складне і багатоаспектне явище в системі соціалізації особистості та розкриває якісно нові перспективи і життєві результати освітньої діяльності. В основі концепції компетентності лежить ідея виховання компетентної особистості, яка не лише має необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а й уміє адекватно діяти у відповідних життєвих ситуаціях та брати на себе відповідальність.

Сучасна особистість має бути здатна і готова до конструктивного досягнення успішної життєдіяльності в мінливих суспільно-економічних умовах, самостійного та свідомого вирішення складних життєвих завдань, продуктивної участі в розв'язанні суспільних проблем.

Останні роки відзначені якісним проривом у творенні основ вітчизняної концепції компетентнісно зорієнтованої освіти. Так, ідеї компетентнісного підходу до загальної середньої та вищої освіти розробляли І. Бех, Н. Бібік, І. Єрмаков, Л. Коваль, О. Локшина, В. Луговий, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, Ю. Швалб та ін. Пошукам шляхів формування життєвої компетентності особистості, передусім у процесі її навчання і виховання, присвячені наукові дослідження І. Єрмакова, Н. Пустовіт, Л. Сохань, М. Степаненко, Т. Титаренко, В. Циби, І. Ящук та ін. Водночас, у науковій

літературі ще не вироблено загально визнаного підходу до визначення життєвої компетентності особистості, її структури та функцій.

Поняття «життєва компетентність» остаточно ввійшло в науковий обіг у кінці 90-х років минулого століття завдяки роботам Л. Сохань, І. Єрмакова, І. Ящук, які одними з перших почали досліджувати зазначене явище. Так, Л. Сохань та І. Єрмаков розглядали життєву компетентність як складне утворення, яке «вбирає в себе» знання, вміння та навички, життєвий досвід, життєві досягнення особистості [3].

Досліджуючи соціально-педагогічні та соціально-виховні аспекти формування життєвої компетентності в юнацькому віці, І. Ящук визначила її як знання, вміння, життєвий досвід особистості, необхідний їй для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя [6].

Подальше дослідження явища життєвої компетентності (Л. Сохань, Л. Несен, І. Єрмаков) надає йому нового бачення. Науковці визначили дане поняття як «знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту; свідоме і відповідальне ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей; необхідну психологічну умову повноти самореалізації особистості і досягнення нею вершин свого самоздійснення» [2, с. 9, 11].

Вагомий внесок у вивчення життєвої компетентності та її соціальних і соціально-психологічних аспектів зробив В. Циба, який виділив її роль у визначенні і здійсненні особистістю власного життєвого шляху. Учений зазначав, що «осмислення свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, сенсу життя і організація життєвого шляху визначають зміст життєвої компетентності особистості. В цьому змісті відображується оптимізація життєвого шляху, тобто обґрунтування раціональних способів досягнення мети» [2, с. 222].

Достатньо цікавим, але й досить складним є визначення поняття «життєва компетентність особистості» І. Єрмаковим та Д. Пузіковим. Науковці визначають життєву компетентність як системну властивість особистості, а саме як «цілісну, ієрархічну динамічну систему здатностей (або окремих компетенцій), яка дозволяє їй свідомо і творчо визначати і здійснювати власне життя, розвивати свою індивідуальність, досягти успішної, оптимальної життєдіяльності в умовах середовища (технологічного, економічного, політичного, соціального, культурного), яке перманентно змінюється» [1, с. 19].

Як свідчить аналіз наукових джерел, до поняття життєвої компетентності включають, крім загальної сукупності знань, ще й знання можливих наслідків конкретного способу поведінки, а також рівень, уміння і досвід практичного використання знань. Спільним, що характеризує позицію різних джерел, є те, що знання людини виступають потенціалом, яким вона володіє, актуалізація якого відбувається в умовах конкретної діяльності. Отже, компетентність - це специфічна здатність особистості, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних ситуаціях життя.

Структура життєвої компетентності особистості розглядається у філософському (соціально-філософському), педагогічному та психологічному вимірах. На думку М. Степаненка, який досліджує життєву компетентність особистості з точки зору соціальної філософії, цей феномен є «багатовимірним і у ньому доцільно виокремлення таких основних вимірів, як *метаантропологічний* (здатність особистості до продуктивного вирішення життєвих завдань, що визначаються специфікою людського способу буття), *індивідуально-особистісний* (здатність до самовизначення і самоздійснення, пошуку і реалізації свого покликання та призначення, здійснення вчинку), *ситуативний* (здатність особистості адекватно реагувати на обставини життя і знаходити адекватні рішення у конкретних життєвих ситуаціях) і *соціальний* (здатність особистості до продуктивного вирішення життєвих завдань, що

визначаються специфікою соціального способу буття людини як у цілому, так і в його історичній і соціокультурній конкретності)» [4, с. 11-12].

Науково-педагогічне бачення життєвої компетентності репрезентує її структура, розроблена Л. Сохань. Науковець розглядає життєву компетентність як систему, в якій виділяє п'ять підсистем [2, с. 169]:

1. *Знання*: науково-теоретичні (про світ, закони життя, про себе) та практичні (життєва мудрість, знання норм поведінки).
2. *Уміння та навички*: практичне застосування знань та норм поведінки.
3. *Життєтворчі здібності*: аналітичні, прогностичні, поведінкові.
4. *Життєвий досвід*: індивідуальний (усвідомлений/неусвідомлений), досвід інших людей (творче використання, наслідування).
5. *Життєві досягнення*: особисте щастя, соціальний статус, самореалізація.

Психологічний підхід до розкриття структури життєвої компетентності ґрунтується на психологічній структурі здатності особистості, розробленої Ю. Швалбом. Учений розглядає психологічну модель здатності як систему, яка складається з двох підсистем: *психологічної готовності* (психологічному стані індивіда) і *психологічної оснащеності* (наявності в нього необхідних психологічних ресурсів). Психологічна готовність включає мотивацію, емоційне ставлення та вольове напруження. До психологічної оснащеності входять психологічна функція організації й управління діяльністю, психічні процеси і функції, психічні якості індивіда як суб'єкта діяльності [5, с. 108-110].

Структура життєвої компетентності особистості пов'язана з її функціями, серед яких науковці виділяють наступні:

1. *Захисна функція*: розвинена життєва компетентність захищає від життєвих ризиків і невдач, дає змогу адаптуватися до соціального середовища та складної ситуації життя.

2. *Функція життєпізнання і самопізнання:* розвинена життєва компетентність дає змогу активно формувати уявлення про своє життя, життєдіяльність, особисту життєву перспективу, адекватно сприймати та розуміти життєві ситуації і проблеми, оцінювати власні якості та ресурси.

3. *Функція життєвого передбачення:* розвинена життєва компетентність дає змогу ефективно прогнозувати своє життя, передбачати альтернативні цілі і засоби власної життєдіяльності, діяти та приймати життєві рішення з відповідним часово-просторовим випередженням відносно очікуваних, майбутніх життєвих подій.

4. *Функція життєвого самовизначення:* розвинена життєва компетентність забезпечує оптимальні умови самовизначення, визначення особистістю власного життєвого шляху, життєвих цілей, життєвих завдань, конкретних шляхів і засобів їх досягнення.

5. *Функція самореалізації:* розвинена життєва компетентність створює необхідну психологічну умову повноти самореалізації особистості і досягнення нею вершин свого самоздійснення, активної участі у житті суспільства.

6. *Функція організації та вдосконалення життєдіяльності:* розвинена життєва компетентність сприяє організації особистістю власного життя та ресурсів відповідно до вимог життєвого проекту й об'єктивних вимог середовища, а також самовдосконаленню, розвитку та корекції особистісних якостей.

Отже, стан наукової розробки проблеми засвідчує, що категорія життєвої компетентності є предметом аналізу педагогічного, соціально-психологічного, соціологічного та філософського підходів. Вона розглядається як складна здатність або система здатностей особистості, яка, через ефективне розв'язання життєвих проблем, своєчасне визначення і вирішення складних життєвих завдань, забезпечує їй продуктивне життєве самовизначення і самоздійснення, оптимальну організацію життєвого шляху. Розвиток життєвої компетентності

особистості виступає умовою як її успішної життєдіяльності, так і конструктивного перетворення та гармонійного розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Життєва компетентність особистості : від теорій до практики : наук.-метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя : Центріон, 2005. 640 с.
2. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. Київ : Богдана, 2003. 520 с.
3. Кузьміна О.В. Проектування життєвої компетентності учнівської молоді : колективна монографія. Hameln : InterGING, 2018. 362 с.
4. Сохань Л., Єрмаков І. Життєва компетентність у технології життєздійснення. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник*. Київ : Контекст, 2000. С. 83.
5. Степаненко М. Д. Життєва компетентність особистості : концептуальні засади та соціальні виміри : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Харків, 2006. С. 11-13.
6. Швалб Ю. М. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті. *Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України : матеріали методологічного семінару*. Київ : Педагогічна думка, 2009. С. 105-113.